

STUDENTKY-MATKY NA UNIVERZITĚ KARLOVĚ Z POHLEDU ŠETŘENÍ UNIVERZITY Z ROKU 2017

STUDENTS-MOTHERS AT CHARLES UNIVERSITY FROM THE PERSPECTIVE OF THE UNIVERSITY SURVEY FROM 2017

Aneta Ženíšková

Abstract

Czech research shows that periods of study and education is not compatible with parenthood. Despite this, women have children in this period. From the 1990s, there was an expansion of tertiary education in the Czech Republic and also there was a sharp increase in the share of women studying at universities. This, combined with other factors, has led to an unprecedented increase in the average age at which women have their first child. The topic of motherhood during studies remains significantly neglected in professional works and from a demographic point of view it is not studied at all. The aim of the presented paper is to identify a group of students-mothers at Charles University and to clarify their basic characteristics. Another aim of the paper is to clarify the obstacles and key prerequisites for the successful harmonization of studies at Charles University with the care of a child/children. Key prerequisites for the successful reconciliation of study and motherhood include the support of a partner/spouse and family. On the part of the university, students-mothers would appreciate the possibility of all day and short-term babysitting, the possibility of individual modification of studies according to the needs of students-mothers and financial support.

Key words: reconciliation, students-mothers, Czechia, Charles University, factors

JEL Code: I21, J13

Úvod

Od počátku 90. let 20. století prošlo Česko výraznou změnou reprodukčního režimu. Jedním z nejvýraznějších znaků tohoto období byl prudký nárůst průměrného věku, kdy mají ženy své první dítě, a zároveň začalo docházet k výraznému snižování celkového intenzity plodnosti na historicky bezprecedentní minima s nejnižší hodnotou v roce 1999 (1,13 živě narozeného dítěte na jednu ženu). Jedním z klíčových faktorů, které ovlivňují ve vyspělých zemích posun reprodukce do vyššího věku, je úroveň vzdělanosti obyvatelstva. V generacích, které dospívají

v Evropě od přelomu tisíciletí, jsou ženy poprvé v historii vzdělanější než muži (UNESCO, 2018). Nejinak je tomu v Česku, protože zatímco na přelomu 60. a 70. let 20. století tvořily ženy 38 % z celkových počtů vysokoškolských studentů, v současnosti je v prezenčním studiu zapsáno 57 % žen a mezi absolventy dosahují dokonce téměř 60 % (MŠMT, 2019). Výrazně také stoupl podíl vysokoškolských studentů, zatímco na přelomu 60. a 70. let 20. století tvořili vysokoškolští studenti pouze necelých 6 % z 18–23letých, v roce 2008 to bylo již 40 % z věkové skupiny 19–24 let (ČSÚ, 2010). Výrazný podíl populačního ročníku dnes tedy končí vysokoškolské vzdělání ve věku, ve kterém ještě na počátku 90. let 20. století ženy již často ukončovaly svoji reprodukci, neboť průměrný věk matek při porodu 2. dítěte byl ještě v roce 1990 pouze 25,6 roku.

Téma vlivu vzdělanosti a participace na trhu práce na časování narození prvního dítěte reflektovaly ve svém příspěvku autorky Nicolleti a Tanturri (2005). Autorky potvrdily hypotézu, že ženy s vyšším stupněm dosaženého vzdělání a kratší pracovní zkušeností pravděpodobně odloží mateřství na později nebo dokonce zůstanou bezdětné. Zároveň bylo prokázáno, že vyšší stupeň vzdělání má krom efektu odložené plodnosti do pozdějšího věku rovněž efekt snížení pravděpodobnosti narození dítěte (Nicolleti, Tanturri, 2005). Rození dětí se posouvá do vyššího věku nejen kvůli rostoucímu věku při ukončení studia, ale i kvůli obtížné slučitelnosti péče o dítě se studiem (Ní Bhrolcháin, Beaujouan, 2012).

Vliv dosaženého vzdělání na úroveň plodnosti a její časování je široce diskutován nejen v zahraniční literatuře (přehled např. Van Bavel, 2012), ale také v té české. Rostoucí výše dosaženého vzdělání působí jako faktor odkladu plodnosti více u žen než u mužů a v Česku odkládají rodičovství nejdéle od ukončení formálního vzdělávání právě vysokoškolačky (Fučík – Chromková Manea, 2014). Pro vysokoškolačky totiž znamená rodičovství vysoké náklady ušlých příležitostí (v oblasti kariéry, osobního rozvoje, trávení volného času apod.). Překvapivě zcela minimální pozornost je však věnována otázkám plodnosti v období vzdělávání/studia. Výzkumy ukazují, že vzhledem k tomu, že role matky a studentky (následně zaměstnankyně, která začíná budovat pracovní kariéru) jsou vnímány jako neslučitelné, ženy při studiu vysoké školy mají pouze malou pravděpodobnost narození dítěte (např. Šťastná, 2010) a ženy s vyšším vzděláním zakládají rodiny v pozdějším věku a mají celkově méně dětí (např. Blossfeld a Huinink, 1991; Kravdal a Rindfuss, 2008; Ní Bhrolcháin a Beaujouan, 2012). Téma mateřství při studiu pak v těchto studiích nebývá dále rozpracováno.

Absentují tak nejen základní poznatky čistě demografické povahy o úrovni plodnosti a reprodukčních vzorcích studentek. Toto téma není zmapováno ani v dalších oblastech, například z hlediska vlivu mateřství při studiu na další životní dráhu, jak partnerskou

a rodinnou, tak profesní. Je logické, že zvláště rodičovství má negativní vliv na ukončení vyššího vzdělání, což potvrzuje i studie Teachman a Polonko (1988). Hurley a Palonen (1967) zjistili, že v 60. letech 20. století klesala u manželství, která byla uzavřena v průběhu studií vysoké školy, touha po větším počtu dětí. Tyto dva zmíněné výzkumy se ale zabývaly pouze situací v USA a nejsou v současnosti již aktuální. Pokud existují nějaké soudobé české výzkumy zaměřené na mateřství v průběhu studia, jedná se o buďto o kvalifikační práce zejména z oblasti pedagogiky (např. Kolářková, 2010), psychologie (např. Doležalová, 2016), filosofie (např. Krmenčíková, 2015) či sociologie (např. Pecková, 2013; Kubáňová, 2012) nebo se práce týká buď velmi mladých dívek, které porodily svoje děti v -nácti letech (Vašková, 2006), nebo naopak doktorandek, které ukončily své bakalářské a magisterské studium a nadále se věnují akademické kariéře (Vohlídalová, 2010). Využití informací obsažených ve studiích o velmi mladých matkách je problematické, neboť tyto dívky často pocházejí z nízkých socioekonomických vrstev, kde dochází často ke kopírování stejného reprodukčního chování mezi generacemi (Manlove, 1997), nebo jsou tyto velmi mladé matky z etnicky marginalizovaných či problémových rodin (Vašková, 2006; Mollborn, 2007). Jejich životní podmínky jsou tedy odlišné od těch, z nichž většinou pocházejí vysokoškolské studentky, které mají dítě při studiu. Již více studované je téma mateřství při doktorském studiu, neboť v tomto stupni studia dosahují ženy věku, ve kterém většinová společnost vnímá mateřství jako správně načasované a vhodné (Bartošová, 2007). Krom toho postgraduální studentky již často pracují, tudíž dle společenských norem vyhovují i standardu získání pracovní zkušenosti po vysokoškolských studiích (Pecková, 2013).

Pořadí a načasování jednotlivých životních přechodů jako je ukončení studia, vstup na trhu práce, odstěhování se od rodičů, sňatek a založení rodiny je svázáno se normativními očekáváními a s věkovými normami (např. Marini, 1984; Vidovićová, Gregorová, 2007). Při aplikaci konceptu životních drah na studentky vysoké školy se dá očekávat, že mladé ženy nejprve začnou studovat vysokou školu, studují, poté ukončí studium, vstoupí na trh práce, získají praxi a poté založí rodinu. V českém prostředí v posledním čtvrtstoletí však obecně došlo k výrazným změnám ve výskytu a načasování významných životních a rodinných událostí vč. proměny a diverzifikace jejich sekvence (Chaloupková, 2009; 2010). Oproti výraznému trendu odkladu plodnosti co nejdéle po ukončení vysoké školy se tak setkáváme s nikoli zcela marginální skupinou žen, které se rozhodnou pro rodičovství již v průběhu studia (vysoké) školy. V posledním Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB, 2011) bylo v Česku identifikováno 1600 žen ve věku do 26 let, které své hlavní ekonomické postavení definovaly jako „studentka“ a přitom již měly alespoň jedno dítě. Z celkového počtu studujících žen ve

věku do 26 let představují matky sice pouze 0,5 %, použijeme-li však jinou optiku, můžeme říci, že mezi matkami mladšími 26 let jsou 2 % studujících žen.

Prodávající se období studia v životech mladých lidí se totiž může dostávat do konfliktu s představou o ideálním věku založení rodiny nebo s optimálním fyziologickým věkem ženy, o kterém v kontextu reprodukčního stárnutí českých žen stále častěji hovoří lékaři. Důležitým konceptem pro tento projekt jsou tedy tzv. věkové normy, které se zabývají tím, kdy je ten „správný“ věk pro jednotlivé situace v životě člověka (Pecková, 2013).

Obtížnost slučitelnosti studia jakožto hlavní pracovní náplni a rodičovství je tedy hlavním argumentem, proč tomuto fenoménu není věnována větší pozornost. Naopak existuje velké množství výzkumů, které se zabývají sladováním mateřství/rodičovství a zaměstnání, což je oblast, na kterou byl v české sociologii rodiny a demografii kladen v posledním desetiletí velký důraz. V české společnosti totiž stále přetrvává výrazná tradiční dělba rolí s mužem živitelem a ženou pečovatelkou, a to především v době, kdy jsou děti malé (Frejka, Basten, 2016). Tento stav je podporován nejen existujícím nastavením rodinné politiky, která od 90. let 20. století vykazovala řadu re-familializačních tendencí (Saxonberg, Sirovátka, 2006), ale také širokou akceptací ze strany veřejnosti, především v otázkách dlouhé rodičovské dovolené a osobní celodenní péče matky o dítě v jeho prvních třech až čtyřech letech. Otázkou tedy zůstává, jaké modely péče jsou realizovány v rodinách studentek-matek a jaké strategie partneri volí. Ty se mohou lišit nejen z hlediska socio-ekonomické kompozice páru (tzn. zda má studentka-matka studujícího či zaměstnaného partnera) ale také v závislosti na vzdělanostní kompozici páru, která se aktuálně stává jedním z důležitých proudů analýz vztahu plodnosti a vzdělání (Nitsche et al., 2018).

Cílem tohoto příspěvku je v datovém souboru studentů-rodičů na UK identifikovat skupinu studentek-matek, u nichž byla v roce 2017 evidována tzv. uznaná doba rodičovství, a objasnit jejich základní charakteristiky. Dalším cílem je objasnit klíčové faktory mající vliv na úspěšné sladování studia těchto studujících matek s péčí o jejich dítě/děti.

1 Data a metody

1.1 Východiska výzkumu

V rámci Karlovy univerzity studuje významná skupina studentské populace s tzv. socioekonomickým znevýhodněním (SEZ). Jde o studenty, u nichž lze předpokládat, že se v průběhu studia pravděpodobně potýkají s významnými obtížemi kvůli situaci, ve které se nacházejí. V rámci skupiny studentů se SEZ existují dvě relevantní a zároveň výzkumně

dosažitelné podskupiny, a to studenti z nízkopříjmových domácností a studenti-rodiče, kteří pečují o malé děti. Univerzita Karlova (UK) má za cíl zvýšit šance studentů se SEZ na jejich přijetí ke studiu na univerzitě a zároveň usiluje o prevenci rizika jejich studijního selhání. Za podporou studentů se SEZ stojí zejména Informační, poradenské a sociální centrum UK, nicméně svou důležitou roli zastávají i jednotlivé fakulty. Aby bylo možné vytvářet vhodnou koncepci pro studenty se SEZ, bylo potřeba získat podrobnější a aktuální informace o jejich názorech a potřebách. Pro tento účel bylo vytvořeno a realizováno dotazníkové šetření. Výsledky výzkumu je potřeba interpretovat v kontextu jeho cíle, a to poskytnout univerzitě informace o socioekonomicky znevýhodněných studentech a jeho potřebách. Cílem tohoto projektu bylo získat nové poznatky, z nichž bude moci univerzita čerpat „evidence based policy“ zacílenou na podporu studentů (Vávra a kol., 2017).

1.2 Data a datové zdroje

Data použitá v analýze vychází z části dotazníkového šetření Univerzity Karlovy (UK), které bylo zaměřené na potřeby studentů-rodíčů na univerzitě. Šetření realizovalo Informační, poradenské a sociální centrum UK (IPSC) ve spolupráci s Centrem pro sociální a ekonomické strategie (CESES). Sběr dat proběhl v červnu 2017, kdy došlo k oslovení všech aktuálně evidovaných studentů v uznané době rodičovství prostřednictvím dotazníků vytvořených a administrovaných nástrojem Google Forms. Základní soubor čítal 1343 studentů v uznané době rodičovství, z nichž nejvíce studentů a studentek studovalo v doktorských studijních programech (41,7 %, v bakalářských 23,8 %, v navazujících magisterských 24,3 % a magisterských 10,2 %). Celkem převažovali studenti v kombinované formě studia (56,1 %) oproti prezenční a v rámci souboru byla drtivá převaha žen (92,4 %) oproti mužům. Při sběru dat byli studenti v uznané době rodičovství kategorizováni dle toho, zda měli aktuálně přerušené studium či nikoliv. Pro každou z těchto podskupin byl vytvořen samostatný online dotazník, jenž byl rozeslán všem studentům-rodíčům. Návratnost dotazníků (tzn. podíl kontaktů/potenciálních respondentů, kteří by měli dotazník vyplnit a reálně vyplněných dotazníků) byla relativně vysoká. U studentů s přerušným studiem bylo zpětně obdrženo 51 % ze všech dotazníků a u studentů s nepřerušným studiem činila návratnost 59 %. Základní charakteristiky základního a datového souboru byly víceméně shodné, což přispívá k reprezentativnosti výzkumu (Vávra a kol., 2017).

1.3 Metody

Pro analýzu dat v tomto příspěvku byla použita základní deskriptivní statistika – počty, procentuální zastoupení a kontingenční tabulky. Ojedinele byla využita metoda testování závislosti pomocí Pearsonova korelačního koeficientu.

2 Základní charakteristiky studujících rodičů/matek na UK

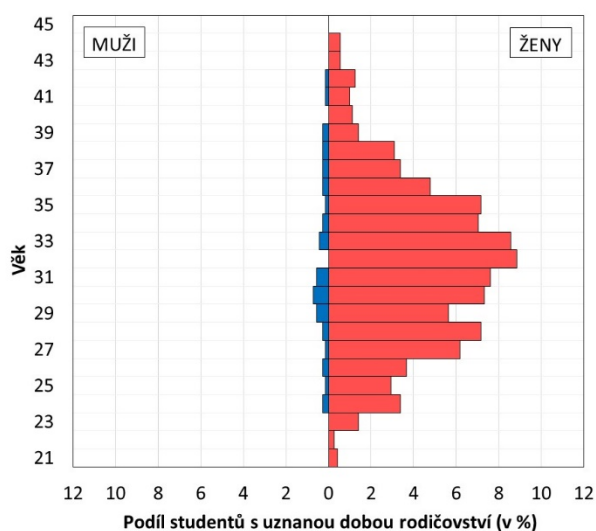
V následujících řádcích jsou prezentována data popisující výzkumný soubor neboli charakteristiky studentů, kteří vyplnili dotazník.

2.1 Pohlavně-věková struktura

Je zcela zřejmé, že drtivá většina studentů, kteří vyplnili dotazník, byly ženy. To odpovídá i souboru oslovených studentů, kde podíl studentek-matek vysoce převažoval nad podílem studentů-otců. Při pohledu na strukturu studentů-rodičů podle věku a pohlaví (Obr. 1) lze konstatovat, že problematika studujících rodičů se dotýká v drtivé většině studentek, a to bez ohledu na věk. Od studentů-otců bylo v rámci šetření obdrženo 37 vyplněných dotazníků, za ženy bylo těchto dotazníků 674. Je rovněž patrné, že podíl studentek-matek se zvyšuje s věkem a svého maxima dosahuje ve věku 32 let ženy. Lze očekávat, že zatímco v bakalářských a magisterských programech je mateřství ojedinělou záležitostí, v rámci doktorského studia, kdy se dostávají mladé ženy do věku, kdy je společensky normální založit rodinu, se matkami studentky stávají častěji. Značná převaha podílu studujících matek nad otci je rovněž v souladu s přetrvávajícím trendem, kdy v Česku o děti do 3 let pečují převážně matky. Ty v případě mateřství při studiu častěji než otcové studium přerušují a odsouvají či se jej úplně vzdají ve prospěch péče o rodinu. Otcové naopak stále dominantně zabezpečují ekonomický příjem rodiny.

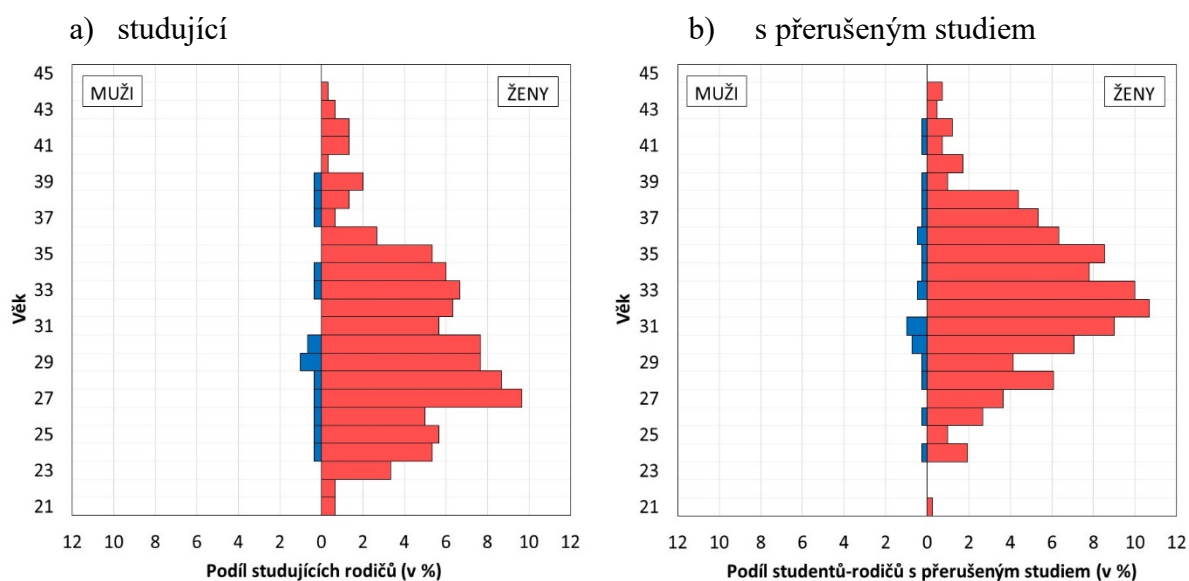
Pohlavně-věková struktura byla nadále rozlišena podle toho, zda studenti v rámci šetření UK aktuálně studovali či měli přerušené studium z důvodu rodičovství (Obr. 2a, 2b). I zde byla zaznamenána významná převaha studentek-matek nad minoritou studujících otců. V rámci šetření odpovědělo 15 studujících otců a 285 studujících matek a mezi těmi, kteří měli studium přerušeno, bylo 22 studentů-otců a 389 studentek-matek. Pohlavně-věkové struktury (Obr. 2a, 2b) se liší rovněž podle věku. Zatímco studující (tzn. s nepřerušným studiem) rodiče (primárně matky) mají své děti dříve a s věkem se jejich podíl snižuje, studenti-rodiče/matky s přerušným studiem byli starší.

Obr. 1: Pohlavně-věková struktura studentů-rodíčů na UK v roce 2017



Zdroj dat: šetření UK, 2017

Obr. 2: Pohlavně-věková struktura studentů-rodíčů na UK v roce 2017



Zdroj dat: šetření UK, 2017

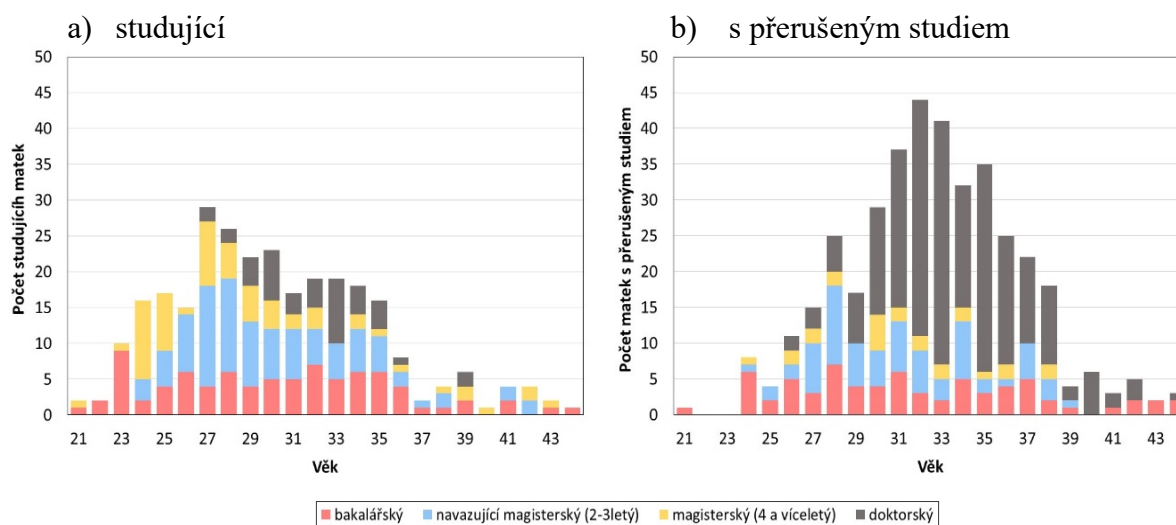
Průměrný věk studujících rodičů činil 30,19 let, zatímco pro rodiče s přerušeným studiem z důvodu rodičovství dosáhl hodnoty 39,69 let. Průměrný věk studujících matek byl téměř shodný s věkem pro obě pohlaví, a činil 30,18 let. Matky s přerušeným studiem měly rovněž téměř shodný průměrný věk s věkem pro obě pohlaví, a to 32,67 let. I tento ukazatel tedy poukazuje na jasnou skutečnost, že průměrný věk populace rodičů na Univerzitě Karlově je zásadně tvořen hodnotou průměrného věku studentek-matek. Celkově lze říct, že studentky na UK se obvykle nestávají matkami bezprostředně po absolvování střední školy a nástup na

univerzitu, ale že mají své děti v souladu s obvyklým věkem zakládání rodiny v české společnosti, kdy průměrný věk ženy při narození prvního dítěte v Česku činil v roce 2018 28,4 roku a průměrný věk žen při narození dítěte celkem dosáhl hodnoty 30,1 roku (ČSÚ, 2019).

2.2 Typ studia

V další části práce budou vzhledem k jejich zásadní převaze diskutovány charakteristiky pouze za studující matky. Populaci studentek-matek na UK lze krom základního dělení na studující a ty s přerušným studiem rozdělit podle typu studia a podle věku (Obr. 3a, 3b). Nejvýraznějším rozdílem mezi studujícími matkami a těmi, které měly v době šetření přerušené studium, je nejen v rozdílném počtu těchto dvou skupin ve prospěch matek s přerušným studiem, ale zejména ve faktu, že v době šetření byly studující matky až na výjimky v bakalářském, magisterském či navazujícím magisterském programu. Naopak matky, které měly studium přerušené z důvodu mateřství, studovaly více než v polovině případů v doktorských programech.

Obr. 3: Studentky-matky na UK podle typu studia v roce 2017



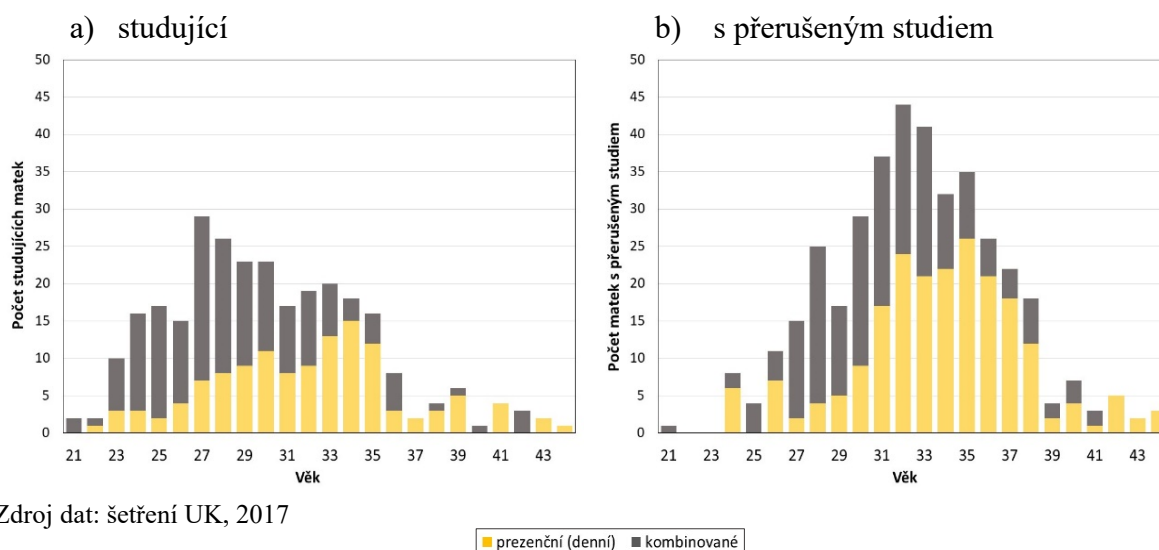
Zdroj dat: šetření UK, 201

2.3 Forma studia

Na populaci studentek-matek lze rovněž nahlížet optikou formy studia, ve které studentky v době šetření studovaly (Obr. 4a, 4b). Celkově studovala v datovém souboru nadpoloviční většina studentek-matek v kombinované formě. U aktuálně studujících matek i matek s přerušným studiem v mladším věku převládala kombinovaná forma studia a s rostoucím věkem naopak studovaly ženy častěji prezenčně (tzn. v denním studiu). Při kombinaci typu

a formy studia bylo zjištěno, že v doktorských studijních programech studovalo 59 % studentek-matek v kombinované formě.

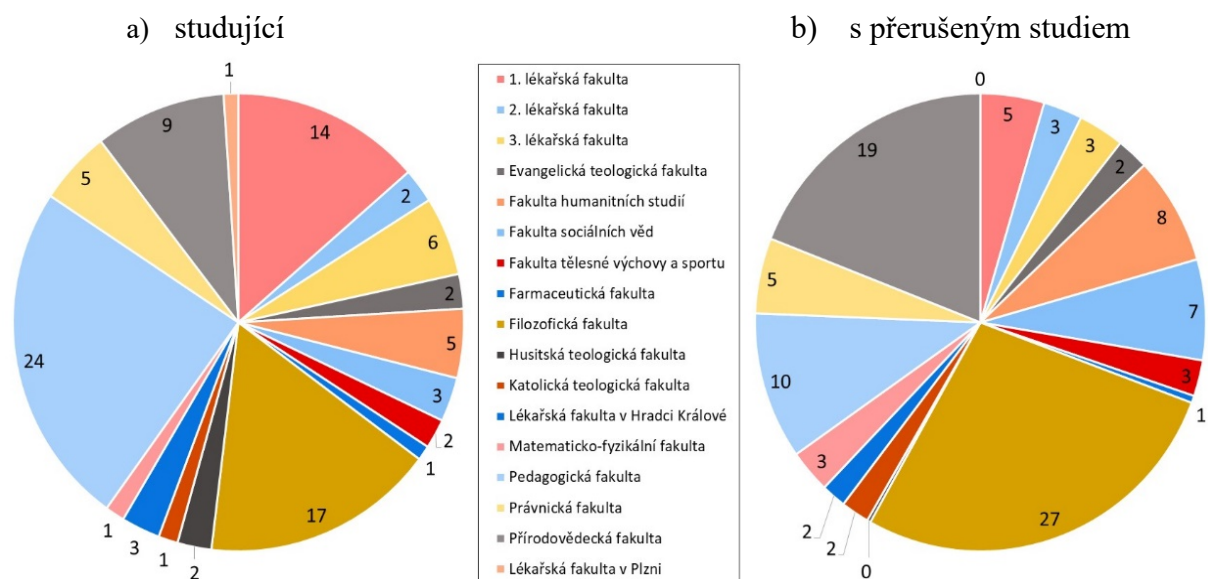
Obr. 4: Studentky-matky na UK podle formy studia v roce 2017



2.4 Fakulta Univerzity Karlovy

Zajímavý pohled na populaci studujících matek a matek s přerušeným studiem z důvodu mateřství nabízí jejich rozlišení podle fakult UK, na kterých v době šetření matky studovaly či měly přerušené studium (Obr. 5a, 5b). Mezi studujícími matkami, které studium nepřerušily, bylo nejvíce studentek Pedagogické fakulty UK (24 %), Filozofické fakulty (17 %) a 1. lékařské fakulty (14 %). Matky, které měly své studium přerušené, byly nejčastěji z Filozofické fakulty UK (27 %), Přírodovědecké fakulty (19 %) a z Pedagogické fakulty (10 %). Toto rozložení je zajímavé zejména v kontextu nabízených možností, jak na konkrétní fakultě sladit studium a péči o dítě, protože na Pedagogické a Filozofické fakultě UK jsou pro studenty-rodíče dostupné koutky pro děti nabízející různý typ péče. Třetí koutek pro studenty-rodíče je možné využít v rámci Fakulty tělesné výchovy a sportu UK. Jediná fakultní školka Rybička se nachází v areálu botanické zahrady Na Slupi a je primárně určena pro děti zaměstnanců a studentů Přírodovědecké fakulty UK. Vzhledem ke své rodinné formě má malou kapacitu míst (celkem 24), je určena pro děti od 2,5 let do školního věku a při plné docházce je zpoplatněna školným 5400 Kč/měsíc + stravné (UK POINT, 2018; Rybička, 2020). V době šetření bylo v rámci UK možno využít MŠ a jeslí Hvězdička v rámci koleje Hvězda provozovaných soukromým poskytovatelem. Vzhledem k parametrům zmíněných předškolních zařízení spadajících k univerzitě využívala mateřskou školku v roce 2017 pouze jedna studentka-matka.

Obr. 5: Studentky-matky podle fakult UK v roce 2017 (v %)

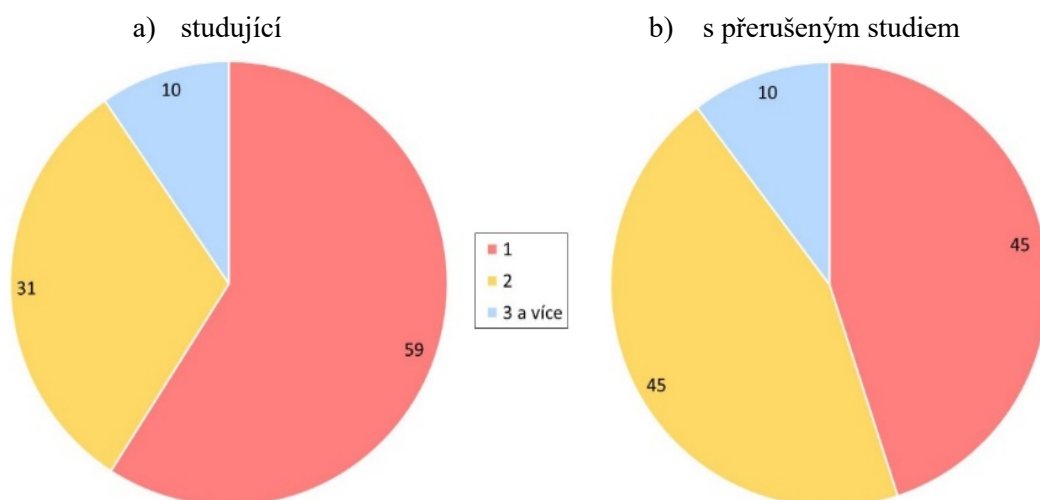


Zdroj dat: šetření UK, 2017

2.5 Počet dětí

Důležitou charakteristikou, která měla velký vliv na to, zda studentky-matky v době šetření studovaly nebo měly přerušené studium kvůli mateřství, byl počet závislých dětí do 3 let, o které se staraly (Obr. 6a, 6b). Mezi studujícími matkami bylo téměř 60 % těch, které měly v době šetření jen jedno dítě a 31 %, jež měly děti dvě.

Obr. 6: Studentky-matky podle počtu závislých dětí do 3 let na UK v roce 2017 (v %)



Zdroj dat: šetření UK, 2017

Mezi studentkami-matkami s přerušným studiem bylo naopak s jedním dítětem do 3 let 45 % studentek a velká část z nich (45 %) měla děti dvě. Tyto údaje naznačují, že péče o více než

jedno dítě v kombinaci se studiem je velmi náročná a může vést k přerušení a v krajním případě k ukončení studia.

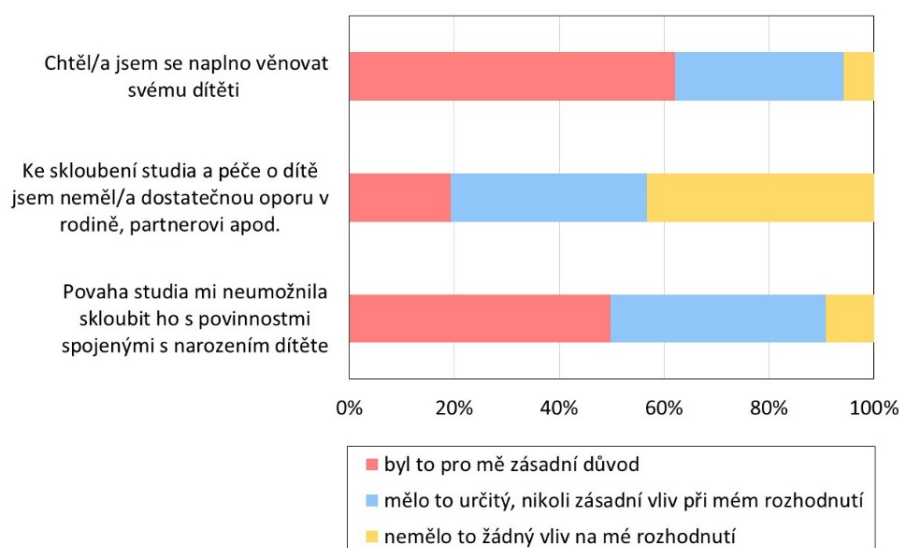
3 Studentky-matky s přerušeným studiem v uznané době rodičovství

Následující kapitola je věnována pouze skupině studentek-matek (neboli studentek s evidovanou uznanou dobou rodičovství), které měly v době šetření přerušené studium. V rámci šetření bylo zjišťováno, proč nejčastěji studentky-matky studium přerušují, zda uvažují se ke studiu vrátit a kdo jim se zvládnutím mateřství a studia pomůže.

3.1 Nejčastější důvody pro přerušení studia

Zásadní informace, které univerzita potřebuje získat pro svůj další postup v rámci podpory studujících rodičů, je zjištění důvodů, proč studentky-matky svá studia přerušují. Jako hlavní a pochopitelný faktor, který uvedlo více než 60 % matek jako zásadní, byla jejich touha věnovat se naplno svému dítěti (Obr. 7). To, že by studentky neměly dostatečnou oporu v rodině či partnerovi, nebylo klíčové. Jako zásadní faktor vedoucí k přerušení se ovšem ukázala povaha studia, která neumožnila skloubit mateřství a studium (jako zásadní ji uvedlo 50 % studujících matek s přerušeným studiem).

Obr. 7: Nejčastější důvody pro přerušení studia studujícími matkami na UK v roce 2017 (v %)



Zdroj dat: šetření UK, 2017

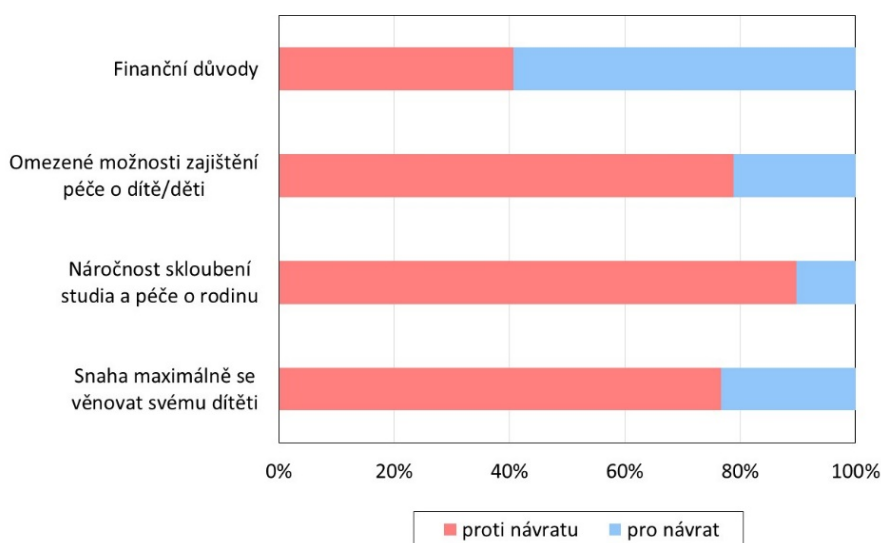
Ty studentky, které měly studium přerušené delší dobu (vyjma těch, které mají děti mladší 6 měsíců včetně), častěji uváděly, že zásadním důvodem pro ně byla potřeba naplno se věnovat svému dítěti. Studentky doktorského studia pak méně často deklarovaly nedostatečnou oporu v rodině a partnerovi.

3.2 Uvažovaný návrat ke studiu

Z šetření vzešla i informace o tom, zda se studentky-matky s přerušným studiem plánují vrátit zpět ke studiu. Návrat ještě v témže roce chce uskutečnit 26 % z nich, v příštím roce 48 %, a později než příští rok se chce vrátit necelá čtvrtina těchto studentek (24 %). Důležitý faktor, který ovlivňuje rozhodnutí o návratu k přerušnému studiu, je možnost péče o dítě/děti ze strany další osoby/osob. Matky s přerušným studiem deklarovaly, že při návratu ke studiu ve 44 % případů bude s péčí o dítě pomáhat partner, manžel, někdo jiný z rodiny či přátelé. 17 % matek uvedlo, že dítě bude umístěno do zařízení denní péče o dítě (jesle, mateřská škola). Kombinovat pomoc rodiny a zařízení péče o dítě plánuje využít 36 % z dotazovaných. Paní na hlídání bude volit 2 % z nich a zbylá 2 % studentek-matek s přerušným studiem bude situaci řešit jinak.

Otázkou rovněž je, co podle respondentek stojí v cestě k jejich návratu ke studiu (Obr. 8). Nejvíce negativně se na úvahách o návratu studentek-matek k přerušnému studiu podepisuje náročnost skloubení studia a péče o rodinu (cca 90 % respondentek souhlasilo). Proti návratu ke studiu působil silně i faktor omezené možnosti zajištění péče o dítě/děti a snaha se maximálně věnovat svému dítěti.

Obr. 8: Důvody, které stojí/stály proti návratu studentek-matek k přerušnému studiu na UK v roce 2017 (v %)



Zdroj dat: šetření UK, 2017

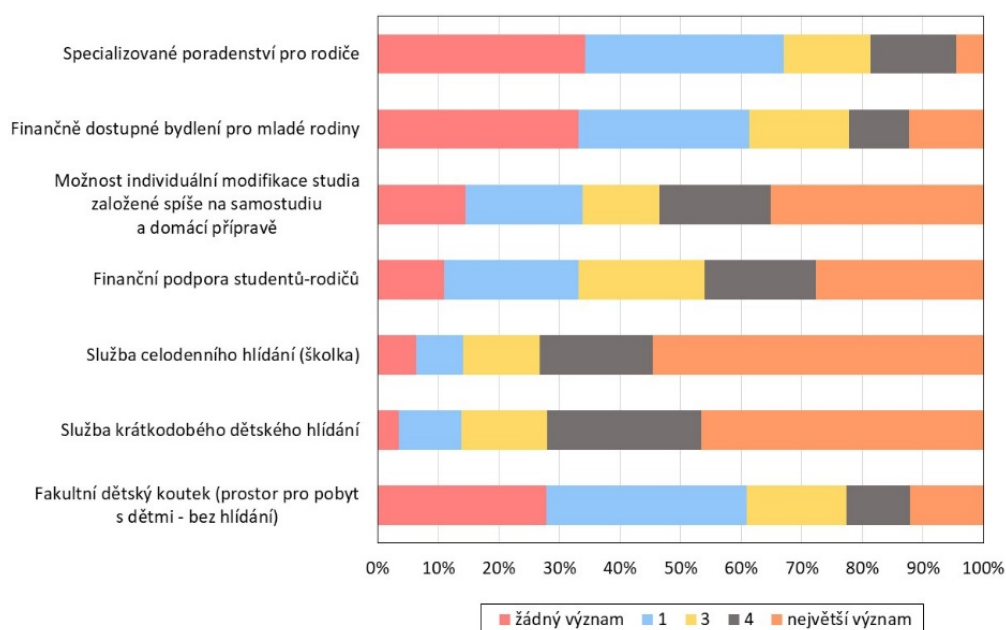
Finanční důvody sice vyšly jako nejmenší překážka pro návrat ke studiu, nicméně při podrobnější analýze bylo zjištěno, že finanční důvody a omezené možnosti zajištění péče o dítě spolu pozitivně korelují. Naopak snaha maximálně se věnovat svému dítěti pak negativně koreluje s finančními důvody.

3.3 Podpora ze strany sociálního okolí a univerzity

Pro skloubení studia a mateřství je klíčová pomoc matce s péčí o dítě/děti. Jako nejvýznamnější podporu uvedly respondentky s přerušným studiem pomoc partnera/manžela (jako největší podporu označilo partnera/manžela přes 60 % respondentek). Klíčové podpory se pro 35 % z nich dostává od rodiny. Pomoc přátel byla uvedena ve 35 % případů jako významná, nicméně nikoliv největší podpora.

Vzhledem k povaze šetření bylo zásadní zjistit, jaké služby na univerzitě by účinně pomohly studentkám-matkám (i otcům) zdárně studovat. Na Obr. 9 je zobrazena míra, se kterou studentky-matky s přerušným studiem přikládaly uvedeným službám význam. Nejvíce akcentovaly důležitost celodenního hlídání (55 % studentek-matek označilo tuto službu jako tu s největším významem) a krátkodobého hlídání dětí (největší význam pro 46 % studentek-matek). Jako velmi důležité se jeví rovněž možnost individuálně modifikovat studium tak, aby bylo založeno spíše na samostudiu a domácí přípravě. Tyto studentky by rovněž ocenily finanční podporu.

Obr. 9: Význam nabídky služeb pro studentky-matky na UK v roce 2017 (v %)



Zdroj dat: šetření UK, 2017

Závěr

Cílem tohoto příspěvku bylo v datech šetření Univerzity Karlovy z roku 2017 identifikovat skupinu studujících matek, které měly v době šetření evidovanou tzv. uznanou dobu rodičovství. Ačkoliv se na univerzitě vyskytují i studenti-otcové, bylo předpokládáno, že jich bude zanedbatelný počet, protože ženy jsou v Česku stále hlavními pečujícími osobami o děti do 3 let. Tato hypotéza se potvrdila i v datech studujících rodičů na Univerzitě Karlově, a proto byly dále v příspěvku uvažovány pouze studentky-matky. Pro potřeby analýzy byly studentky-matky rozděleny na dvě podskupiny, a to na ty, které v roce 2017 studovaly (neměly přerušené studium), a ty, které měly aktuálně studium přerušené. Tyto dvě podskupiny se lišily jednak počtem studentek-matek, kdy aktuálně studujících matek bylo 285 a matek s přerušným studiem 389, ale rovněž rozložením podle věku. Studentky, které dále studují bez přerušení, byly obecně mladší než ty, které měly studium vlivem mateřství přerušené. Zároveň bylo zjištěno, že většina aktuálně studujících matek studovala v nižších než doktorských programech. Doktorské programy naopak dominovaly u studentek, které měly studium přerušené. Platí také to, že jak aktuálně studující, tak matky s přerušným studiem, volí v mladším věku spíše kombinované studium a s rostoucím věkem roste i jejich podíl v rámci prezenčního (denního) studia. Zajímavé bylo zjišťovat, na jakých fakultách matky nejčastěji studují. Mezi matkami s nepřerušným studiem byl největší podíl (24 %) studujících na Pedagogické fakultě UK, Filozofické fakultě UK (17 %) a 1. lékařské fakultě UK (14 %). Matky s přerušným studiem byly nejčastěji studentkami Filozofické fakulty UK (27 %), Přírodovědecké fakulty (19 %) a Pedagogické fakulty (10 %). V tomto ohledu je zajímavé sledovat, na jakých fakultách je k dispozici některá ze služeb určených studentům-rodičům s dětmi na UK. Jedním z klíčových faktorů, které se promítají do skutečnosti, zda studentka vlivem mateřství studium přeruší nebo ne, je počet závislých dětí, o které se stará. Zatímco mezi aktuálně studujícími matkami byly téměř 2/3 těch, které měly na starost „pouze“ jedno dítě a 31 % z nich mělo dvě děti, studentky-matky s přerušným studiem se staraly o jedno dítě ve 45 % případů a stejné procento matek s přerušným studiem pečovalo o dvě děti.

Dalším cílem tohoto příspěvku bylo zhodnotit, jaké jsou nejčastější důvody studentek-matek k přerušení studia, zda se poté tyto respondentky plánují ke studiu vrátit a jaké faktory jim návrat ztěžují či znemožňují. V této části příspěvku byla analyzována pouze podskupina studentek-matek, které měly své studium v době šetření přerušené. V rámci tohoto cíle bylo klíčové zjistit, jaké hlavní faktory se negativně i pozitivně podílejí na sladování studia a mateřství. Jako nejčastější důvod pro přerušení studia se ukázala touha studentek-matek

věnovat se naplno svému dítěti/dětem. Dalším zásadním faktorem vedoucím k častému přerušení studia byla povaha studia, která neumožnila skloubit mateřství a studium. Bylo zjištěno, že většina studentek, které přerušily své studium z důvodu mateřství, se plánuje vrátit zpět ke studiu. Důležité pro ně bylo mít někoho, kdo s péčí o dítě/děti při jejich studiu pomůže. Nejčastěji se jednalo o partnera/manžela, rodinu či přátele, ale důležitou roli hrála i možnost umístit dítě do zařízení denní péče o dítě či mít další alternativu péče. V rámci šetření byla řešena i otázka zjišťující překážky návratu matek zpět ke studiu. Jako nejproblematictější faktor se ukazuje náročnost skloubení studia a péče o rodinu, ale také nedostatečné možnosti zajištění péče o dítě/děti či snaha se maximálně věnovat svému dítěti. V neposlední řadě byly zjišťovány i předpoklady pro úspěšné sladění studia a mateřství. Tyto pozitivní faktory lze rozdělit na ty, které pochází ze strany sociálního okolí respondentek, a na ty, které poskytuje či může poskytnout univerzita. Ze strany sociálního okolí se jako nejdůležitější ukazuje podpora partnera/manžela, pomoc od rodiny a přátel. Ze strany univerzity by matky s přerušným studiem nejvíce ocenily dlouhodobé (celodenní) i krátkodobé hlídání dítěte/dětí. Zároveň by uvítaly větší možnost individuálně modifikovat studium tak, aby bylo založeno spíše na samostudiu a domácí přípravě. Dalším z důležitých faktorů byla finanční podpora.

Poděkování

Autorka děkuje Rektorátu Univerzity Karlovy za poskytnutí informací a datového souboru z výzkumného šetření týkajícího se potřeb studujících rodičů malých dětí na UK v roce 2017.

Data

Výzkumné šetření Rektorátu Univerzity Karlovy zaměřené na potřeby studujících rodičů malých dětí na univerzitě z roku 2017.

Literatura

BARTOŠOVÁ, M. 2007. "Životní dráhy prvorodiček po třicítce: proč mít dítě později?" [Life Courses of First Mothers after Thirty: Why to Have a Child Later?]. *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 8(2): 75-81.

BLOSSFELD Hans-Peter, HUININK Johannes, 1991, "Human capital investments or norms of role transition? How women's schooling and career affect the process of family formation", *American Journal of Sociology*, 97(1), pp. 143-168.

ČSÚ: Demografická příručka 2018 [online]. Praha: ČSÚ, 2019 [cit. 2020-09-24]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka>

ČSÚ: Historie a vývoj vysokého školství - 1919 - 2008. ČSÚ [online]. 15.03.2010 [cit. 2020-09-24]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/historie-a-vyvoj-vysokeho-skolstvi-n-i46po3jjgu>

ČSÚ: Sčítání lidu, domů a bytů 2011 [online]. Praha [cit. cit. 2020-09-24]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/sldb>

DOLEŽALOVÁ, Kateřina. Mladé ženy v roli matky a studentky [online]. Olomouc, 2016 [cit. 2020-09-24]. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/5v4ocx/>>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Veronika Šmahajová, Ph.D.

FREJKA, T. & BASTEN, S. (2016). Fertility and Family Policies in Central and Eastern Europe after 1990. *Comparative Population Studies* 41(1), 3-56.

FUČÍK, P. – CHROMKOVÁ MANEA, B. E. (eds.), 2014: Rodičovské dráhy. Dvacet let vývoje české porodnosti v sociologické perspektivě. Brno: Masarykova Univerzita.

HURLEY, John R., PALONEN Donna P. Marital Satisfaction and Child Density among University Student Parents. *Journal of Marriage and Family*. 1967. Vol. 29, No. 3. 483-484.

CHALOUPKOVÁ, J. 2009. Rodinné a pracovní dráhy mladých: holistická perspektiva. *Sociologické studie / Sociological Studies*, 09:7. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

CHALOUPKOVÁ, J. 2010. De-standardization of Early Family Trajectories in the Czech Republic: A Cross-cohort Comparison. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 46(3), s. 427–451.

KOLÁČKOVÁ, Veronika. Role sociální opory v dalším formálním vzdělávání mladých žen na rodičovské dovolené [online]. Brno, 2010 [cit. 2020-09-24]. Available from: <<https://theses.cz/id/0cehon/>>. Master's thesis. Masaryk University, Faculty of Arts. Thesis supervisor Mgr. Lenka Hloušková, Ph.D.

KRAVDAL Øystein, RINDFUSS Ronald R., 2008, "Changing relationships between education and fertility: A study of women and men born 1940 to 1964", *American Sociological Review*, 73(5), pp. 854-873.

KRMENČÍKOVÁ, E. 2015. Bariéry vzdělávání matek na rodičovské dovolené. Karlova univerzita, Filozofická fakulta, Katedra andragogiky a personálního řízení.

KUBÁŇOVÁ, Marta. Vliv studia matky na její rodičovství [online]. Zlín, 2012 [cit. 2020-09-24]. Dostupné z: <<https://theses.cz/id/1c7o1g/>>. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Mgr. Eva Machů, Ph.D.

MANLOVE, Jennifer. Early Motherhood in an Intergenerational Perspective: The Experiences of a British Cohort. *Journal of Marriage and Family*. 1997. Vol. 59, No. 2. 263-279.

MARINI, Margaret Mooney. Age and Sequencing Norms in the Transition to Adulthood. *Social Forces*. 1984. Vol. 63, No. 1. 229-244

MOLLBORN, Stephanie. Making the Best of a Bad Situation: Material Resources and Teenage Parenthood. *Journal of Marriage and Family*. 2007. Vol. 69, No. 1. 92-104

MŠMT: DATA O STUDENTECH, POPRVÉ ZAPSANÝCH A ABSOLVENTECH VYSOKÝCH ŠKOL. MŠMT [online]. 2019, 21. 1. 2019 [cit. 2020-09-24]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/data-o-studentech-poprve-zapsanych-a-absolventech-vysokych>

NÍ BHROLCHÁIN Máire, BEAUJOUAN Éva, 2012. Fertility postponement is largely due to rising educational enrolment. *Population Studies* 2012; 66; 3: 311–27.; Blossfeld HP, Huinink J. Human capital investments or norms of role transition? How women's schooling and career affect the process of family formation. *American Journal of Sociology* 1991; 97; 1: 143–168.

NICOLETTI, Cheti a Maria Letizia TANTURRI. Differences in delaying motherhood across European countries: Empirical evidence from the ECHP [online]. 2005, (4), 1–29 [cit. 2020-09-15]. Dostupné z: <https://www.iser.essex.ac.uk/research/publications/working-papers/iser/2005-04.pdf>

NITSCHKE, N. – MATYSIAK, A. – VAN BAVEL, J. – VIGNOLI, D., 2018: Partners' Educational Pairings and Fertility across Europe. *Demography* 55, č. 4, s. 1195-1232. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13524-018-0681-8>

PECKOVÁ, Vendula. Mateřství při studiu vysoké školy. Praha, 2013. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Vedoucí práce PhDr. Marta Vohlídalová.

Rybička: Přírodovědná školka [online]. Praha [cit. 2020-09-26]. Dostupné z: <https://www.skolkarybicka.cz/provoz>

SAXONBERG, S., & SIROVÁTKA, T. (2006). Failing family policy in post-communist Central Europe. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 8(2), 185-202.

L. A., Ritter a Sue V. M. Conducting the Survey. *New Directions for Evaluation* [online]. 2007, (115), 47-50 [cit. 2020-09-17]. ISSN 1097-6736. Dostupné z: <https://www.learntechlib.org/p/101173/>

ŠŤASTNÁ, Anna. Změny reprodukčních vzorců a individuální souvislosti rodičovství. XL. Demografická konference České demografické společnosti. 2010. 12 s.

TEACHMAN, Jay D., POLONKO, Karen A. Marriage, Parenthood, and the College Enrollment of Men and Women. *Social Forces*. 1988. Vol. 67, No. 2. 512-523

UK POINT: Školky a koutky. UK POINT: Informační, poradenské a sociální centrum, Univerzita Karlova [online]. Praha, 2018 [cit. 2020-09-24]. Dostupné z: <https://ukpoint.cuni.cz/IPSC-90.html>

UNESCO eAtlas of Gender Inequality in Education [online]. 2018 [cit. 2020-09-24]. Dostupné z: <https://tellmaps.com/uis/gender/#!/tellmap/79054752/2>

Van BAVEL, J., 2012: The Reversal of Gender Inequality in Education, Union Formation, and Fertility in Europe. *Vienna Yearbook of Population Research* 10, s. 127-154.

VÁŠKOVÁ, Renáta. Rozhodovací procesy –náctiletých těhotných dívek vedoucí k volbě časného rodičovství. In: Hamplová, Dana, Šalamounová, Petra, Šamanová, Gabriela (eds.). *Životní cyklus – sociologické a demografické perspektivy*. 2006. 308 s. ISBN 80-7330-082-6

VÁVRA, Martin, Michaela ŠMÍDOVÁ a Pavol FRIČ. Výzkumné šetření v populaci studentů se socio-ekonomickým znevýhodněním se zaměřením na studenty-rodiče a studenty – příjemce sociálního stipendia, respektive ubytovacího stipendia ve zvýšené výměře. Praha, 2017.

VIDOVIČOVÁ, L., E. GREGOROVÁ. 2007. “Věkové normy v sociologické perspektivě.” [Age Norms In Sociological Perspective]. *Sociální studia* (1-2): 201-216.

VOHLÍDALOVÁ, Marta (ed.). *Akademické duety: o profesním a soukromém životě ve vědě*. 2010. Praha: Sociologický ústav AV ČR. 202 s. ISBN 978-80-7330-180-4.

Kontakt

Aneta Ženíšková

Katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy

Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Albertov 6, 128 00, Praha 2

aneta.zeniskova@natur.cuni.cz